producció. Es tracta d'obres fetes en fusta i pintades de negre que destaquen per tenir unes superfícies llises i perfectament acabades. Denoten imaginació i una gran habilitat manual, però potser són massa formalistes. A mig camí entre el racionalisme i l'organicisme, no aconsegueixen -fora algunes excepcions- la unitat que tenen les seves pintures.

(15) És just remarcar que Penadés s'expressa en un llenguatge molt personal. Això fa que sigui difícil trobar en la història de la pintura d'aquest segle antecedents clars o influències directes. Quant a la força expressiva, algunes de les seves obres -degut a la mateixa naturalesa del tema i a la forma de tractar-lo- produeixen una impressió desagradable, que, evidentment, ja és l'efecte que es pretén aconseguir. Pot servir d'exemple el quadre titulat "Atrapats" reproduït en aquest article.

(16) Aquest canvi està en la voluntat que té de fer una pintura més automàtica, més instintiva. Això obeeix a un procés d'interiorització que comporta un allunyament de l'entorn exterior i fins i tot un intent d'oblidar els coneixements adquirits. Aquesta actitud és, conceptualment, pròxima al surrealisme, i, sobretot, ja que aquí s'hi afegeix la semblança en les formes, a l'informalisme de tipus gestual. Penadés podria caure en el perill -ho hem comentat i n'és conscient- de "descobrir" un camí que ja ha estat experimentat, i, a més, de fer una obra excessivament hermètica, poc universal. Tot canvi comporta un risc. Però ell, conseqüent amb la seva línia d'investigació, està disposat a afrontar-lo. Per conèixer aquest nou enfoc a través de les seves pròpies paraules veure l'article de Jordi LLONCH, op. cit.

(17) Veure Pilar PARCERISAS i Albert MACIÀ, op. cit. Sobre aquest tema cal recordar allò que s'ha exposat a la nota 13.

(18) És curiós comprovar com a partir d'una tècnica relativament tradicional i d'una actitud més aviat classicista és capaç d'expressar, amb tota la seva riquesa de continguts, una temàtica tan actual.

LES ORDENANCES MUNICIPALS DE MANRESA (1)

La funció de les ordenances municipals

La legislació continguda a les ordenances municipals té el seu origen en les disposicions d'ordre pràctic dictades al llarg de la història pels Consells Municipals per preservar la bona convivència entre els ciutadans. Totes les disposicions que s'ocupaven dels drets i deures d'un ciutadà en relació als altres habitants de la ciutat i que es referien a la salubritat, seguretat, benestar públic i construcció de la ciutat estaven compresos dins el concepte de Policia Urbana.

L'expressió Policia Urbana, desenvolupada al llarg dels segles XVIII i XIX està estretament lligada a la noció d'ordre públic, ja que la inobservància de les normes de convivència promulgades pel municipi podia produir diferents problemes que conduïrien inequivocament a fomentar la intranquil.litat i provocar nous problemes pertorbadors de l'ordre social i polític imposat pels poders fàctics locals. La relació entre problema urbà i problema polític queda així perfectament fixada en l'expressió Policia Urbana.

Dins una estructura social de la ciutat, les ordenances municipals reflexarien la concepció ideològica

dels grups de poder local i serien el mirall dels seus interessos. En el segle XIX l'interès comú de la burgesia urbana es faria coincidir amb un conjunt de normes que com a interès col.lectiu s'imposaria a tots els habitants de la ciutat, com a independent dels interessos particulars de cada ciutadà. Les ordenances serien un mitjà més per a preservar i reproduir un sistema social determinat.

L'estudi atent de les diferents ordenances serveix per veure la interrelació que existeix entre les transformacions reals i els canvis en les normes ciutadanes del propi municipi, i són un bon instrument d'anàlisi per a comprovar la complexa evolució de la ciutat.

La formació de les modernes ordenances

Els codis de normes municipals s'aniran formant al llarg del segle XIX condicionats pels següents elements:

1.— Pels costums i normes escrites des de l'Edat Mitjana i recopilades en els llibres dels mostassafs.(2) Pel que fa a la construcció de la ciutat cal destacar les Ordinacions d'en Sanctacília, escrites per a Barcelona en el segle XIV i esteses a tot Catalunya. (3)

2.— Per la legislació estatal en matèria urbana començada a introduir després del decret de Nova Planta pels Corregidores i Alcaldes Mayores, i a partir del segle XIX pels governadors civils.(4)

3.— Les circulars sobre policia urbana dictades pels governadors civils i influïdes pels tècnics al seu servei.(5)

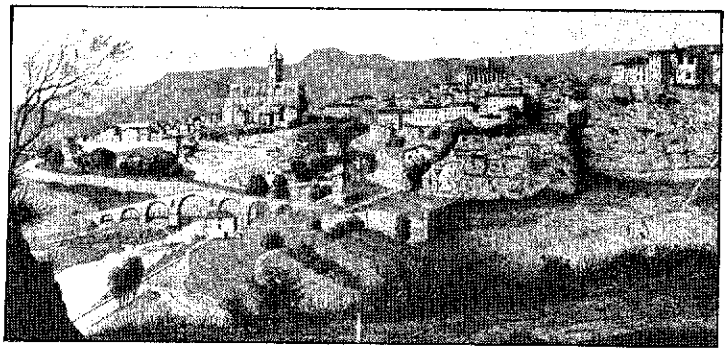
4.— Per les ordenances de la ciutat de Barcelona (6) i de les ciutats més importants del país, ja que en redactar, un Ajuntament, un nou codi, solia tenir en compte les ordenances de les ciutats d'igual o superior categoria.

Les ordenances manresanes

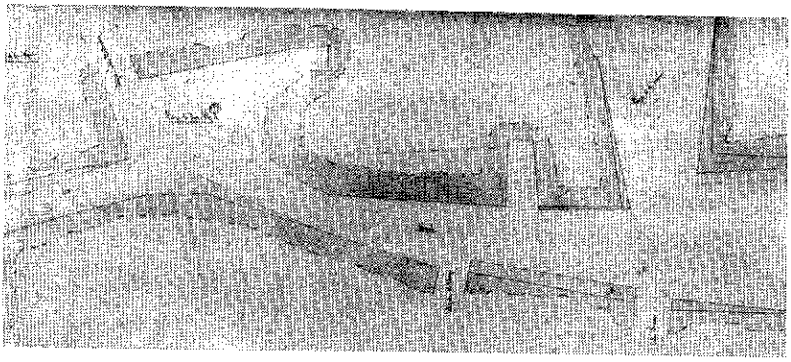
A Manresa cada ordenança es correspon amb una etapa econòmica i social determinada. Les primeres disposicions municipals modernes que es coneixen són les del **Bando de Policía y Buen Gobierno,** (7) dictades pel brigadier-corregidor, D. Antonio Cano de Orbaneja l'any 1831, i es corresponen perfectament amb les característiques d'una ciutat pre-industrial. Es diu de Cano que afirmava, "en Manresa todo va fuera de cauce, excepto el agua" i d'aquí l'obsessió normativista.

Les normes del ban anterior són en bona part un recull de pautes tradicionals de govern de la ciutat de Manresa, convenientment renovades i amb l'afegit de diferents normes del dret municipal castellà. Tota ordenança implica uns drets i deures, amb els corresponents càstigs per incompliment dels deures, i en aquest cas el brigadier Cano promet imposar fortes multes "irremisiblemente con todo rigor y sin la menor contemplación" als incomplidors.

Es normalitzen entre d'altres

Panoràmica de Manresa a mitjan segle XIX, segons un gravat de l'època.

Les noves alineacions del carrer de Sant Miquel, marcades per l'arquitecte Antoni Rovira i Trias, l'any 1849, i que van ser incorporades com a norma urbana a les Ordenances Municipals.

qüestions les obres urbanes, la reconstrucció de la ciutat de l'incendi francès del 1811, la neteja dels carrers, el manteniment de l'aigua neta de la sèquia que discorria per la ciutat. El transport de les escombraries, fems i matèries fecals era també reglamentat a fi de preservar la salut dels manresans, així com la venda de queviures (bacallà, peix fresc, llet, matons) . . . I, també es vetllava per la salut moral, prohibint-se jugar quantitats crescudes de diners, per considerar-se els jocs la ruïna i desavinença de les famílies.

Les ordenances del 1852

Després d'un ban de bon govern dictat per l'alcalde Josep Mª Pascual, el 1851, on ja es mostra l'inici d'una nova mentalitat, preocupada especialment pel manteniment de l'ordre públic i moral, i preservar les normes que havien permès funcionar la ciutat, apareixen, l'any següent, unes noves ordenances de l'alcalde Francesc Bohigas, molt més precises que les anteriors, (8) que intenten donar unes disposicions adequades a la nova societat industrial que està sorgint a Manresa.

A la introducció de les ordenances del 1852 es ressalta la importància que tenen "por lo relativo a la seguridad en la vida de las personas, y de las propiedades, la salubridad, limpieza y ornato en la población que son las bases de la policia urbana, sin que haya fuero privilegiado que oponer contra la aplicación de semejantes disposiciones . . ."

En aquestes ordenances s'estableixen les normes per edificar, possibilitant-se un creixement vertical de la ciutat, a base d'augmentar el número de pisos de les cases, encara que les façanes havien de subjectar-se al pla d'alineacions del 1847. Un altre fet a destacar d'aquestes ordenances i que és rellevant de la situació econòmica i social de la ciutat, és l'adeqüació de les normes al fenomen industrial: alçada de les xemeneies, permisos per a instal.lacions fabrils.

Cinc anys més tard i pel que fa als aspectes pròpiament urbanístics, l'alcalde Josep Herp i el consistori aproven unes **Disposiciones generales**

La plaça Clavé, formada a finals del segle XIX, per airejar el carrer Urgell i donar-li comunicació amb el Carrer Nou de Sant Domènec (Jaume I). Basant-se en les ordenances municipals l'Ajuntament féu enderrocar unes cases que impossibilitaven la millora urbana.

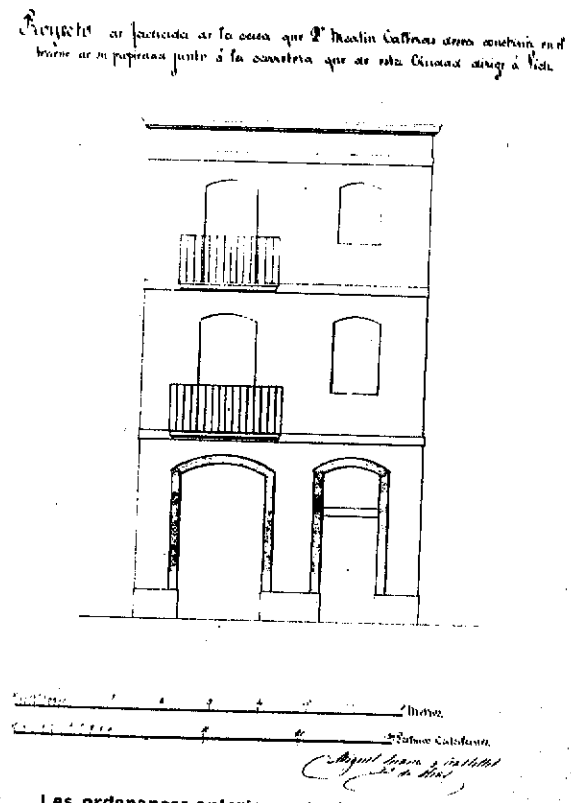
para proceder a la construcción de nuevos edificios y obras de reparación o mejora, como también a la ejecución de ellas (9) que substitueixen l'article 43 de les ordenances anteriors, i detallen tot el que cal fer per iniciar una obra o una reforma urbana, a més a més de permetre legalment incomplir algunes disposicions anteriors per no adequar-se a les necessitats reals dels propietaris de les cases afectades.

A partir d'aquí les ordenances aniran quedant desfasades, i hi haurà normes que deixaran de complir-se perquè així interessava al poder local, especialment les urbanístiques. L'interès pel compliment de les normes urbanes era inversament proporcional a l'adopció de la norma particular de màxim profit i llibertat a la propietat sense interferències del Comú.

Quan el poder local era més partidari de les pròpies normes de cadascú que de les ordenances, aquestes deixaven d'observar-se; en canvi, els qui no tenien interessos materials eren els qui desitjaven que l'ideal urbà fos portat a la pràctica, com l'alcalde demòcrata Vicenç Martrús que el 1872 adreçava un ban a la població manifestant: "La completa inobservancia en que están todos los reglamentos y disposiciones de policía urbana en esta localidad, ha llamado con preferencia mi atención, y me pone en el caso de adoptar medidas severas que estirpen de una vez tantos abusos introducidos y sostenidos por una costumbre antigua, y que parece han creado derechos que a ninguna autoridad es permitido reconocer". (10)

L'últim codi municipal: les ordenances del 1900

Manuel Oms i de Prat intentarà promulgar unes noves ordenances l'any 1875 per harmonitzar "los intereses del común con los privados", però no arribaren a aprovar-se, com si existís un corrent d'opinió contrari a

Les ordenances anteriors a la del 1900 només exigien el plànol de la façana per a obtenir el permís de construir una casa nova. Aquesta casa, realitzada pel mestre d'obres Miquel Suaña, es correspon a una tipologia urbana força corrent a Manresa.

la norma estricta i partidària del "laissez faire, laissez passer", i de "qui dia passa, any empeny". El 1879, els arquitectes Fossas Pi i Torras Argullol, queixosos com estaven del desenvolupament de Manresa aconsegueixen que se'ls encarregui la redacció d'unes noves ordenances que tampoc arribaran a ser aprovades. Les peticions d'unes noves ordenances anaven estabellant-se contra la realitat quotidiana, fins que a finals de segle, i gràcies a l'interès competitiu entre regionalistes i possibilistes s'aprovà el codi municipal que encara avui és en bona part vigent.

Les ordenances del 1900, quan la ciutat ja tenia uns 25.000 habitants, són la fita per estudiar i comprendre els trascendentals canvis que en la normativa urbana es van produir com a conseqüència de la transformació de

les condicions econòmiques i socials, aspecte pel qual val la pena d'analitzar-les. El seu autor va ser el regidor i advocat Manuel Ignasi Vallès, del grup regionalista, amb la col.laboració especial de l'arquitecte Ignasi Oms i Ponsà i del veterinari Lleó Baby. Les ordenances del 1900 (11) són un conjunt d'onze títols o grans apartats, i 1.100 articles. Els apartats són:

- La divisió del terme municipal i les seves obres i millores.
- Establiments industrials.
- Cura de la via pública en general.
- Allotjaments i bagatges.
- Enllumenat.
- Salubritat, comoditat i higiene.
- Del treball.
- Policia rural.
- Beneficència pública.
- Espectacles públics.
- Penalitat.

Al final del text de les ordenances hi figuren, com a complement, tres apendixs: el primer amb la divisió del terme municipal en carrers, barris i districtes; el segon amb una nomenclatura dels establiments insalubles, perillosos i incòmodes, classificats per ordre alfabètic; i el tercer, un index de matèries que permet de veure els articles de les ordenances que afecten a cada qüestió concreta.

Pel que fa als temes pròpiament urbanístics, són interessants les regles relatives a les alineacions dels carrers com a forma de regular el creixement de la ciutat. Segons aquestes ordenances un particular pot obrir un o més carrers en terrenys de la seva propietat, després de sol.licitar permís a l'Ajuntament i exposar el projecte en públic. En cas d'aprovar-se el projecte, estaven obligats a cedir per domini públic, l'espai que resultés viable i, a més a més, costejar l'explanació, i per una sola vegada el clavegueram, empedrat i enllumenat del carrer.

En el cas que a l'Ajuntament li convingués realitzar una rectificació d'alineacions, sense previ conveni amb els propietaris interessats, podia aplicar la llei d'expropiació forçosa.

A les anteriors normes s'hi introdueix la legislació estatal sobre l'eixample de les poblacions, lleis de 1864 i 1867. Així, si es tractava de formar un eixample als afores del nucli urbà, podia pactar-se amb els propietaris per formar un plànol d'alineacions, i si el conveni no fos possible, l'Ajuntament faria el pla d'eixample que presentaria al Governador Civil a efectes de la llei d'Expropiació per causa d'utilitat pública. La legislació aplicada permetia als propietaris dels terrenys de fer riquesa pel senzill fet que un carrer els passés pel seu solar, encara que els expropiessin.

Les ordenances municipals recollien la legislació de l'Estat que en realitat coincidia amb la pràctica urbana i que no era altra cosa que un conveni entre els propietaris i l'Ajuntament, del qual en formaven part els mateixos propietaris, o els seus familiars i demés homes de palla.

En relació a les edificacions, calia presentar el plànol de l'emplaçament, planta baixa, façanes i seccions que donessin a carrer. No era necessari el plànol dels pisos, cosa que no permetia de controlar el seu aireig, serveis, ni els metres quadrats destinats a habitacle, en contradicció amb un altre article sobre aireació dels habitatges. Les alçades eren regulades de nou, i més restrictivament que en les normes del 1852. Les plantes baixes havien de tenir forçosament 3'50 metres d'alçada, i fins a partir d'un metre d'alçada sobre el nivell del carrer no hi podia haver un habitatge, cosa que explica els entresòls amb ventilació indirecta dins la botiga o magatzem que encara podem veure en edificis de les carreteres de Vic i Cardona, així com en d'altres zones del barri vell.

L'altre tema interessant de les ordenances del 1900, és el que fa refe-

rència als establiments industrials, al qual es dediquen set capítols: Disposicions generals. Fargues i instal.lacions de petits forns. Establiments incòmodes, insalubles o perillosos. Generadors de vapor. Motors mecànics. Xemeneies i dipòsits annexos a les fàbriques. Permisos, inspecció i caducitat.

El contingut de l'anterior apartat serveix per mostrar des d'un punt de vista normatiu la complexitat de l'activitat industrial en una població d'uns vint-i-cinc mil habitants, en la qual el sector industrial havia esdevingut una activitat bàsica. Les ordenances estableixen també l'obligatorietat de permís per a la instal.lació de tota indústria que no sigui manual o domèstica i per la dels dipòsits de materials de fàcil combustió, així com les condicions de localització dels establiments incòmodes, insalubles o perillosos.

La problemàtica de les ordenances

L'anàlisi de les ordenances manresanes permet veure la complexitat de la normativa municipal com a reflex de les pregones transformacions econòmiques i socials que s'havien desenvolupat al llarg del segle. Es passà de normativitzar la construcció de les cases a fixar les condicions per a la construcció de la ciutat com un tot.

Les ordenances són importants per a estudiar l'evolució urbana i per veure com l'ideal normatiu de la ciutat i d'uns sectors socials concrets era transgredit per uns interessos particulars representatius dels mateixos sectors que l'havien aprovat. És igualment interessant estudiar les principals normes incomplides i l'anàlisi de les persones o grups que les transgredien, tema que condueix sempre a l'estudi de l'estructura social urbana i els seus grups de poder.

El problema de les ordenances és que apareixen sempre "a posteriori", i que quan la societat es troba en un procés de canvi les normes es tornen aviat antiquades. Els canvis tècnics i la pressió dels grups socials sobre el poder municipal són factors que poden actuar com a renovadors o entorpidors de les ordenances. En definitiva, les ordenances no deixen de ser la plasmació d'un ideal de ciutat, d'acord amb una determinada ideologia i de l'actuació dels ciutadans. En ser els ciutadans uns éssers concrets i amb uns interessos definits i independents de l'interès del ciutadà abstracte, és lògic que es produeixin discordances entre la norma i la pràctica quotidiana, la qual, a la llarga, tendeix a dominar la mateixa norma.

Hi ha un moment en la història de la ciutat en què la ciutat ideal, la "ciutat ordenada" s'imposa a la ciutat real, però poc a poc la realitat dels fets i dels interessos particulars s'imposarà a la ciutat "ideal", fins que l'aparició de nous i vells problemes urbans obliga altre cop a modificar normatives i intentar imposar-les als ciutadans per tal que la ciutat sigui més perfecta, més "ordenada".

NOTES

1.– Aquest article és un breu resum de la ponència **El análisis de las ordenanzas municipales: El caso de Manresa** presentada al segon "Simposio de Urbanismo e Historia Urbana", celebrat el passat mes de febrer a Madrid. El referit simposi, organitzat per la Universitat Complutense fou una reunió interdisciplinar amb ponents de diferents països, on s'analitzaren diferents aspectes teòrics de l'urbanisme i la història de la ciutat a fi de comprendre els diferents problemes urbans des de l'experiència del passat.
El material bàsic de la ponència prové de la investigació sobre **La indústria i l'evolució urbana de Manresa en el segle XIX**, becada per la Caixa d'Estalvis de Manresa.

2.– El mostassaf era un càrrec municipal molt important que tenia la funció de promulgar i fer cumplir les normes de la ciutat, originades en llur majoria en els propis usos i costums. Els llibres de la mostassaferia contenien les ordinacions municipals en temes com: el proveïment urbà, moral pública, calendari de festes, el joc, pesos i mesures, higiene i sanitat, conservació de la muralla, construcció de cases . . .
El càrrec de mostassaf va ser creat per Jaume I a València i després s'extengué per totes les ciutats i viles importants de Catalunya.

3.– Les **Ordinacions d'En Sanctacília** o **Consuetuds de la ciutat de Barcelona sobre les servituds de cases e honors,** és una recopilació de normes d'edificació realitzada en el segle XIV per un tal Sanctacília, jurista o pèrit en obres. Aquestes normes van ser incloses en les **Constitucions i altres drets de Catalunya** i l'actual **Compilació de Dret Civil Català** (1960) en recull la doctrina fonamental, pel que fa referència a les servituds i relacions entre propietaris de parcel.les urbanes.

4.– **Novíssima recopilación de las leyes de España,** Madrid, 1872.

5.– Veure la col.lecció del **Boletín Oficial de la Província de Barcelona.**

6.– **Ordenanzas Municipales de la Ciudad de Barcelona** Barcelona, 1857.

7.– A.H.C.M., lligall Ordenances Municipals.

8.– **Ordenanzas Municipales de la Ciudad de Manresa,** Imprenta de Andrés Abadal, Manresa, 1852.

9.– A.H.C.M., lligall 304.

10.– Manresa. Imprenta de José Abadal.- 1872.

11.– **Ordenanzas Municipales para la ciudad de Manresa.** Establecimiento tipográfico de San José, Manresa, 1901.